

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ
(Београд)

О ТРАГОВИМА ЦРКВЕНОГ ЈЕЗИКА У НАРОДНИМ ГОВОРИМА (потврде именица средњег рода на *-ије*)

У раду се, на основу објављених и за ову прилику прикупљених података, показује да су именице средњег рода на *-ије* (*Ваведеније, Преображеније, бденије* и сл.) највише маха узеле у горњем току Таре, Пиве и Мораче и њихових притока, где суфикс *-ије* није необичан ни код именица изван црквеног живота (*Ђрољевеније, нагрђевеније* и сл.). Раширеност појаве вероватно је у вези са ауторитетом и утицајем цркве на тим просторима у средњем веку. Тамо је, уосталом, главно жариште и исходиште народних умотворина о Светом Сави, одакле су оне разношене миграцијама.

0. У нашој досадашњој језикословној литератури нема много обавештења о траговима црквенословенског (како српскословенског тако и рускословенског) језика у народним говорима. О подацима те врсте експлицитно не информисе већина дијалектолошких монографија и студија. Нешто више потврда уплива црквеног језика у народне говоре може се наћи у обично селективно формираним збиркама речи на крају обимнијих дијалектолошких радова. Танушност и сиромаштво података из те области добрим делом је и очекивана, а произилази из природе дијалектолошких испитивања. Истраживач на терену, наиме, свесно трага за аутохтоним особинама локалног говора, такође свесно се при том дистанцирајући од детаља који су у народ доспели из књижевног језика. Зато се при изради квестионара и упутстава за теренски рад води рачуна о материјалној сеоској култури, о обичајима и разним породичним, сеоским, верским обредима и ритуалима који прате тежаков живот од рођења до смрти. С друге стране, опет, књижевни језик је вековима био привилегија танког слоја становништва, сведеног углавном на црквене кругове. Најкраће речено, књижевни језик је био лишен приснијег контакта са оним делом становништва чији говор интересује дијалектологе. Ипак, део речи из религијске и моралне терминологије данас припада свакодневном, понекад врло фреквентном лексичком практично свих народних говора. Поменимо словенске речи типа *Бог, Божиња, исиџ(и)јести, молиштва, њакао, њричешиће, њравославни, рај* и сл., или неке позајмљенице као што су *црква, њој, калуђер, њосић, њаво* и сл. Из тог „вишег“ језика у народу ће заживети и неке речи, облици у такозваном обележеном контексту, у чврсто устаљеним формама, фразама којима се верници међусобно ословљавају и

поздрављају у току одговарајућих хришћанских празника као што су *Божјић*, *Васкрс* и *Богојављење* (*ваисџину* се роди, *ваисџину васкресе* или *воскресе*, на пример). Добро је познато да се у речима преузетим из црквеног језика огледају неке типичне карактеристике српске редакције старословенског језика. На првом месту је рефлекс некадашњег по пореклу слабог полугласника (*вaвек/вaвијек*, *вaскрс*, *вaскрснуџи*, *ваисџину*, *вазносџи се*, *ваздух*, *самрџи* и сл.), затим чување сугласничке групе *-шџ-* (*освешџаџи*, *свешџеник*, *оџиџина*, *сушџи*, *завешџаџи*, *завешџање*, *мошџи*, *немушџо* и сл.). У појединим крајевима се одомаћила и руск(ословенск)а варијанта неких од наведених појава (*воскресе*, *воздух*, *восџиџаџи*, *воздизаџи се*, *возноси се* и сл.). Ту су и јекавизми типа *Дјева* Марија, *вјерују* и сл. У народу су понегде, између осталог, сачувани и петрефицирани морфолошки детаљи као *Буди Бог с нами*. Резултате детаљнијих испитивања поменутих и других трагова црквеног језика у српским народним говорима изнећу, надам се ускоро, у другом раду, а овде ће бити речи о једној појединости, о особини заједничкој и српској и руској редакцији старословенског језика.

1. Недавно је објављена монографија о банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта¹, књига у којој су посебно обрађени *Елеменџи црквенословенског вокализма* и *Елеменџи црквенословенског консонанџизма*.² Аутори ове сјајне студије трагове црквенословенског вокализма виде, између осталог, и у чувању „тзв. редуцираног и испред ј“ у именицама типа *бдџније*, *безакџније*, *Ваведџније*, *васкрсџније*, *здџније*, *џџеније*, *Секџваније* (поред *Секџвање*), *Срџџеније*, *сџрадаџније*, *џрџсеније*.³ Већина наведених примера из домена је црквене терминологије (*бдџније*, *Ваведџније*, *васкрсеније*, *џџеније*, *Секованије*, *Срџџеније*...). Несумњиво је и то да главнина овако издвојених потврда припада српкословенском језику (*бдџније*, *Ваведџније*, *васкрсеније*, *Секованије* без елидираног *у-*). Разуме се да *џџеније* припада рускословенском, док су примери типа *сџрадаџније*, *здџније*, *Срџџеније* део баштине обеју редакција старословенског језика.⁴

Банаћани су, дакле, када је реч о овој језичкој особини, углавном остали у оквирима црквене терминологије, са којом су они у прошлости имали нешто више непосредног контакта од многих својих сународника, вековима

¹ Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Књига прва: Увод и Фонетизам*. — СДЗБ. Београд, 1994, књ. XL, стр. 1-419.

² *Нав. дело* 304-305; 412.

³ *Нав. дело* 305.

⁴ О критеријумима за разврставање славенизама према редакцијској припадности в. у књизи: Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*. — Издавачка књижарница Зорана Стојановића (Сремски Карловци — Нови Сад), 1992, стр. 1-256 и тамо нав. лит. Уп. и Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*. — Књижевна заједница Новог Сада. Дечје Новине, Нови Сад, 1989, стр. 1-164; П. Ђорђевић, *Из историје нашег књижевног језика. Именице џиџа бдџније*. — Наш језик, Београд, 1936, Година IV, стр. 100-107.

раскомаданих у више туђих империја, с тим да је већина дуго тамновала у оној нехришћанској.

2. Особина уочена у банатском говору далеко више маха је узела на другој страни српства, у жаришту источнохерцеговачког дијалекта. Према досад објављеним монографијама и прикупљеним а необјављеним збиркама народних речи (са чијом сам се садржином, стицајем околности и љубазношћу самих аутора упознао) стиче се утисак да се именице средњег рода на *-ије* понајчешће могу срести у оним деловима данашње Црне Горе који припадају источнохерцеговачком дијалекатском типу. Понајвише потврда ове врсте до данас су донели истраживачи говора Мораче, Роваца, Ускока, Пиве, Дробњака.

3. Данилу Вушовићу дугујемо захвалност за информацију да се у говору источне Херцеговине, додуше без ознаке места из којих даје податке (аутор је углавном испитивао никшићки крај) „каткада“ „могу чути и именице: *чудевеније*, *машиеније*, *силевеније*, *идиеније*, *мученије*, — са мало појачаним, скоро аугментативним значењем, несумњиво добијене утицајем црквеног језика.“⁵ Касније следи обавештење да у говору Пиве и Дробњака „нису ретке“ „именице ср. рода на *-ије* направљене од основе глаголског трпног придева (са аналошким променама акцента), а значе глаголску именицу радње глагола, са појачавањем основног смисла, поред кога значења обично долази и значење носиоца особине онога на коме је глаголска радња извршена или долази значење места вршења гл. радње“.⁶ Изнето запажање Ј. Вуковић у тој расправи и у мањем речнику приложеном уз опис акцента пивско-дробњачког говора илуструје именицама типа *идиеније* „патња“, *згйбеније* „погибао“, *наказаније*, *йриказаније* „нешто чудновато за приказивање, множини нечега“, *йрољевеније* „велика киша“, *кастйжсеније* „награда, брука“, „мноштво“, „чудо (непријатно)“, *нагрђевеније*. Аутор, даље, примећује да такве именице „означавају у великој појачаној мери извршену радњу“ и да је стога „суфикс *еније* почео добијати посебно значење за велику количину нечега“, те су на тај начин настајале и именице типа *чудевеније* „мноштво, од прилога *чудо*“.⁷ Вуковић је у својим двома студијама донео око десетак именица овога типа. Недавно је, у оквиру акције освежавања картотеке великог *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, преузета и збирка од око девет хиљада речи из села Безуја на Пивској планини, речи које је прикупио и обрадио београдски правник Светозар Гаговић, рођен и одрастао у наведеном селу. И код Гаговића се може наћи десетак именица на *-ије* (*-еније*), с тим да су две-три диференцијалне у односу на Вуковића. У Гаговићевој картотеци изостају *нагрђевеније*, *наказаније*, *йриказаније*. С друге стране, Вуковић нема *самшијаније* „онај који улази у

⁵ Данило Вушовић, *Дијалект источне Херцеговине*. — СДЗБ, Београд, 1927, књ. III, 35.

⁶ Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ, Београд, 1938–1939, књ. XVII, 53.

⁷ Јован Л. Вуковић, *Нав. дело* 53.

сваке ните“, *скoдйшѣније* „скапавање, крепавање од глади, жеђи и сл.“. Код Вуковића је *чудевеније*, а код Гаговића *чудовѣније*. Приметиће се још неке разлике у акценту записаних истих облика, али грађа двојице истраживача доноси приближно исту количину података. Показаће се, међутим, да је корпус именица овога типа у данашњем говору Пиве, бар у неким тамошњим селима, ипак знатно, знатно богатији. Прикупљајући материјал за овај прилог проверио сам у Шарићима на Пивској планини именице на *-ије* ексцерпирани из Станићевог великог двотомног речника ускочког говора.⁸ Показало се да Пивљани знају за већину примера из Ускока. Потврђен је и висок степен подударности како на ортогонијском тако и на семантичком плану.

4. Највише потврда именица средњег рода на *-ије* до данас је донело испитивање ускочког говора. Милија Станић пре двадесетак година пише о склоностима Ускока да наставак *-ије*, који се обично додаје на трпни придев (*сѣасѣније*) пренесе „и на слична 'модерна' образовања“, чиме се долази до случајева типа *ѣадѣније*, *ѣривиђѣније*. Станић, даље, говори о свести Ускока да је у питању нека врста „језичке игре“. На сличан начин су, по њему, настала и, како он каже, „латентна образовања као *ѣисѣније* (поред *ѣисѣнија*), *сѣисѣније* (поред *сѣисѣнија*), *чиѣѣније* (поред *чиѣѣнија*) итд.⁹ Станићеви наводи о ширини појаве илустровани су са шездесетак потврда у његовом већ помињаном двотомном речнику (досад навођеним додаћемо овом приликом још и: *зѣѣдѣније* „ропство, хаос, тамница, заточење, велико невреме, погибија, страшни суд, тежак живот и сл.“, *зачѣдѣније* „зачетак, заматак“, *зѣѣбѣвѣније/зѣѣбѣније* „погибија, несрећа, пропаст“, *ѣдѣније* „каква велика грађевина, кућа и сл.“, *злѣѣађѣније* „мука, мучење, тежак живот, крај у коме се тешко живи“, *касѣѣигѣније*, *касѣѣигѣвѣније*, *касѣѣиђѣсѣвѣније*, *касѣѣиђѣсѣније* „брука, срамота; невреме; чудо; невоља и сл.“; *мѣѣишѣније/самѣѣишѣније*, *мрѣније* „несрећа, јад, недаћа“, *нагрѣвѣније*, *нагрђѣвѣније* „наказа, награда, ругло; зло, несрећа“, *накѣније* „одлука, накана, намера“, *наудѣвѣније*, *наусѣвѣније*, *наусѣченије* „зло, несрећа, пропаст и сл.“, *сагрѣшѣније* „грех, погрешка“, *смѣѣније* „смутња, пометња“, *сѣѣдѣније* „пропаст, несрећа“, *сѣѣраѣвѣније* „страх, ужас“ итд.). Но, и поред тако богате егземплификације пажљиво прегледање садржаја најзначајнијег подухвата у области српске дијалектолошке лексикографије не даје покриће за тврдњу да „под извесним условима, готово свака 'савремена' глаголска именица (у првом реду од свршених глагола, а и од несвршених) може овако бити претворена у 'застарелу'“. ¹⁰ У *Ускочком речнику* практично нема таквих „трансформација“ код глаголских именица грађених од глагола из области материјалне културе. Читалац не налази именице типа *ораније*, *којаније*, *кошеније*.

⁸ Уп. Милија Станић, *Ускочки речник*. — Београд (Научна књига), 1990, књ. I (стр. XX + 532), 1991, књ. II (VIII + 543).

⁹ Милија Станић, *Ускочки говор I*. — СДЗБ, Београд, 1974, књ. XX, 166.

¹⁰ Милија Станић, *Ускочки говор*, 166.

5. Више од двадесет потврда ове врсте нашао је М. Пижурица у говору околине Колашина. Ни тамо именице типа *нагрђевеније*, *йоруганије*, *згйбеније*, *усеченије*, *наусеченије*, *самаштеније*, *огријаније*, *мученије*, *йаишеније*, *йриказаније*, *кастийженије*, *йосеченије*, *сйаденије*, *чудевеније*, *освийаније*, *наказаније*, *назоченије*, *узоченије*, *самаштеније*, *йрољевеније*, *йривйшеније*, *бдѣније*, *чудевеније* „нијесу ријетке“. Аутор примећује да се оне ипак „појављују само у специфичном контексту (имају наглашену афективну нијансу)“.¹¹ Збирка речи које је професор Пижурица прикупио у свом родном селу Вељем Дубоком (Ровца) говори да Ровчани и у овом језичком детаљу стоје уз раме Ускоцима. Захваљујући љубазности колеге Пижурице читалац има пред собом већи део таквих примера, података који су ми за ову прилику свесрдно уступљени: *застийшевеније*, *згйбеније*, *злѡйаћеније*, *найаћеније*, *јадденије* „јад, невоља“, *кастийганије* и *кастийженије*, *самаштеније* „машта“, *мрченије*, *ѡмрченије*, *мученије*, *нагрђевеније* (и *нагрд*), *наказаније*, *наусеченије*, *усеченије*, *огријаније* (у *огријаније* сунчано), *йаишеније*, *йаћеније*, *йисцаније*, *йогйбеније*, *йѡмѣшеније*, *йоруганије*, *йредображеније* „застийше, срамота“, *йриказаније*, *йрољевеније*, *самаштеније*, *скѡнчаније*, *смрзеније*, *смйшеније* (и *смйша*), *сйаденије*, *сйасеније*, *сунчаније*, *сйраданије*, *чудевеније*. Оно што је речено о специфичном контексту, односно афективној обојености примера овога типа у околини Колашина углавном важи и за потврде из Вељег Дубоког.

6. Свакако не случајно, готово исте потврде са истим или врло блиским фонетизмом налазимо у говору Прошћѣња код Мојковца, одакле Милош Вујичић¹² уз *Вавѣдѣније* доноси и: *згйбѣније* „пропаст, погибија“, *маишйаније* „привйшѣње, мађије“, *йоруганије* „ругло, ругоба, ништавило; груба шала на нечији рачун“, *самаштѣније* „чудовиште“, *усечѣније* „зло, пријетња“.

7. Судећи према приликама у селу Влахољу код Калиновика¹³, именице средњег рода на *-ије* нису ретке ни на том делу источнохерцеговачког дијалекатског комплекса. У самом Влахољу се, поред назива празника (*Преображѣније*, *Срѣшеније*, *Вавѣденије*, *Богојављѣније*, чешће него *Богојављѣње*, *Усекованије*, али и *Усековање*; уп. и *Вѣликѡ* и *Малѡ бдѣније* „молитва“), може, с неједнаком фреквенцијом, чути и: *згйбеније* „општа пропаст“ (дошло му је *згйбеније*), *зайѡчѣније*, *зданије* „велика грађевина“, *найаћеније* „тежак, лош живот“, *кастийженије*, *кастийжѣвеније*, *самаштйаније* „нешто врло нестварно“, *мрченије*, *нагрђѣније* „нешто нагрдно“, *наканије* (ретко) „накањи-

¹¹ Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (Црногорска академија наука и умјетности. Посебна издања, књ. 12. Одјелѣње умјетности, књ. 2), 1981, 122.

¹² У књизи *Рјечник говора Прошћѣња (код Мојковца)*. — Подгорица (Црногорска академија наука и умјетности. Посебна издања, књ. 29. Одјелѣње умјетности, књ. 6), стр. 1–142.

¹³ Захвалност за податке дугујем колеги Раду Лаловићу, професору југословенске књижевности и српског језика, рођеном и одраслом у Влахољу.

вање“, *одијаније*, *идишеније* и *идишеније* (врло фреквентно) „патња, тежак, мучан живот“, *идсаније* (ретко), *идишеније* (ретко) „невреме, пропаст“, *идруганије*, *идривиденије* (није често) „привиђење“, *идриказаније* (ретко), *идгрешеније* „сагрешење, грех, огрешење“, *идсданије*, *идскончаније* „крај, пропаст“, *идмушеније* (понекад) „смутња“, *идидденије* (ретко) „пропаст, несрећа“, *идсидривеније* „страва“, *идсидривеније* (није често) „страдање“, *идсидраобденије* „велика грмљавина“, *идзвигшеније* (ретко) „узвишење“, *идчудестивеније/идчудестиваније/идчудевеније* „чудо“.

8. Из досад публикованих радова и за ову прилику прикупљених усмених информација наших дијалектолога види се да се слој именица средњег рода на *-ије* по правилу тањи удаљавањем од централних области источнохерцеговачког дијалекта, од крајева из којих је он иначе далеко разнет миграцијама покретног и виталног динарског становништва. Тако је, на пример, у говору кладањских Срба (мој материјал из села Ковачића) појава сведена на неколико потврда: *идишеније* (Ово није никакав живот, ово-ти-е, бодлан, једно *идишеније*)¹⁴, *идзигбеније* (И-њему ће доћ *идзигбеније*, не-бери-ти брйгѣ), *идвишеније* (углавном у здравици: Срѣтнога *идвишенија*; срѣтно *идвишеније*), *идогибеније* „страдање, пропаст“ (Ја јѣ-саде *идогибеније* за-чобанѣ; Ја вратѣлома и *идогибенија* — сачувѣј, Бѣже, погйбија вѣлкѣ била). Остављам, разуме се, по страни називе црквених празника: *Преображеније*, *О Преображенију* се преобразују и гѣра и вѣда, *Богојављеније*, *Срѣшеније* (*А Срѣшеније-ти-е* касе-срѣтнѣ љѣто и зима), *Вавѣденије* (уп. у нар. песми: Ој Ђово и *Вавѣденије*, наћте ми је и довѣте ми је). У бар неким суседним говорима нема, изгледа, ни толико трагова. Тако, у Обадима код Братунца¹⁵ једва да се може срести покоји празник са црквеним фонетизмом (*Срѣшеније*, *Авѣденије* „Вавѣденије“, *Обрѣшеније*, али само: *Преображѣње*). Записано је и *идсагрешеније* „сагрешење“. У братуначком селу Кравици, према информацији др Петра Ђукановића, уз *Вавѣденије* и *Сѣкованије*, може се, додуше, чути и *идзигбеније* „погибија, пропаст“. Досадашње искуство истраживача српских западних говора показују да су тамо трагови црквеног фонетизма углавном истрвени и у називима празника.¹⁶

9. Неочекивано неуједначену слику пружају западносрбијански говори источнохерцеговачког типа. Појава готово да је сасвим непозната на простору Златибора и Полимља (према информацији др Мирослава Николића). Забележено је, додуше, *авјѣшеније* „врста привиђења“, фиг. „психички и

¹⁴ Одатле и именице: *идишеник* „мученик“ и *идишеница* „мученица“.

¹⁵ Према саопштењу колеге Милорада Симића.

¹⁶ Према информацији проф. др Драгољуба Петровића, проф. др Милорада Дешића, проф. др Милана Драгичевића и мр Драгана Павлице (за подручје западне Босне, Баније, Кордуна и Лике). У објављеним радовима примећено је, додуше, *Вавѣденије* у говору Баније и Кордуна (Др Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*. — Нови Сад — Загреб [Матица српска — Просвјета], 1978, 144.

физички руиниран човек који подсећа на привиђење“ на источним обронцима Златибора.¹⁷ У Биосци код Ужица, према сећању мр Ратомира Цвијетића, говори се: *Ваведеније* — младама *огледаније*, што се односи на младе жене које ујесен иду на вашар у Биоску да се види како се која удала. Професор Радосав Ђуровић је у Биосци чуо и реченицу: Чинили клѣт и дрмнули (*б)дѣније*. У Заовинама (на Тари), према обавештењу др Видана Николића, *-ије* се ретко може чути у именима празника (*Прѣбраженије*, *Обрѣшеније*, *Вавѣденије*). Колега Николић је у Кушићима у моравичком крају забележио: о *Прѣбраженију*. Својевремено је Милосав Тешић у опису говора свог родног села Љештанског код Бајине Баште донео неколико таквих именица, по правилу стилски маркираних.¹⁸ За три од пет регистрованих случајева аутор изричито каже да је реч о именовану негативних личних особина; њима се означава негативна страна нечијег карактера. Тако се именицом *кастѣјженије* именује „онај који својим поступцима брука, срамоти, бестидник, срамотник“ (Е, мѣ свѣѣско *кастѣјженије!*), *свиденије* је „особа којој се сви подсмевају“, а *сијженије* (поред *сијжило*) „онај који брука, срамоти, срамотник“. Ту су још наведени *сѣрадѣније* „страхота, страх“ и *чудѣвеније* „велико изненађење, чудо“. Прикупљајући дијалекатску лексику у свом родном месту, Тешић је у међувремену забележио знатно више именица средњег рода на *-ије*. Његова љубазност и предусретљивост омогућују нам упознавање са примерима типа *грдѣвеније*, *згибеније* и *згибѣвеније* „пропаст, несрећа“, *болѣвеније* „болест“, *зидѣније* „велика патња“, *крѣвеније* „крпеж, крпљење, тежак живот“, *мучѣвеније* „велика мука“, *нагрѣденије* „нагрђеност, ружноћа“, *наказаније* „наказа, ругоба“, *нейомѣније* „оно што се не помиње“, *нечасѣвеније* „несрећа, невоља“ (*Нѣкѣ-га нечасѣвеније* снашло), *овјешѣеније* „освешћење, долажење свести“, *ѣшеније* „патња“, *ѣомѣеније* и *ѣомѣѣеније* 1. „пометња“, 2. „међава, вејавица“, *ѣѣрвеније* „оно што је потрвено“, *ѣриказаније* „приказа, прикажња“, *силѣвеније* „велика количина, мноштво“, *сагрѣшѣеније* „сагрешење“, *смијѣвеније* свѣѣско „онај који служи за подсмех“, *смрзѣвеније* „велика хладноћа, смрзавање“, *смутѣвеније* „пометња, велика смутња“, *сѣсѣеније* „спас“, *сѣрѣвеније* „велики страх“, *сѣрадѣвеније* и *сѣравѣеније* „велики страх“, *сѣрвеније* „оно што је сатрвено“ (чѣтаво *сѣрвеније* у ражи), *сѣрѣвеније* „мноштво опалог воћа, стров“ (*Имѣ шљѣивѣ чѣтаво сѣрѣвеније*), *сѣрадѣније* „страдање“, *смрѣвеније* „умирање“, *ѣрвеније* „трвење, сваја“ (*Пѣдѣ ѣрвеније* међу нароdom), *ѣрѣеније* и *ѣрѣвеније* „трпња, велико трпљење, подношење великих тешкоћа“, *умрѣвеније* „умирање“ (*Бѣло вѣлико умрѣвеније*), *учѣвеније* „учење“, *чѣмѣрије* „јад, невоља“. У Љештанском се говори и: *Вавѣденије* и *Вавѣденије*, *Враѣѣолѣмије*, *Оѣкрѣвеније*, *Покрѣвеније*, *Полѣженије*, *Сѣковѣније*, *Усѣковѣније*. Виталност и продуктивност суфикса

¹⁷ Емилија Миловановић, *Прилог ѣознавању лѣксике Златибора*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад (Издаје Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1983, књ. 19, 17.

¹⁸ Милосав Тешић, *Говор Љештанског*. — СДЗБ, Београд, 1977, књ. XXII, 265–297 (одељак: *Друге мање ѣознаје речи*).

-ије огледа се и у ликовима *сїолѹмоћи'е* и *їолѹмоћи'е* према шумадијском *їолумѡђе*¹⁹ „пуномође“. Наведене чињенице итекако се морају поштова-ти у свим размишљањима о пореклу говорā (као и њихових носилаца) овога дела србијанског Подриња.

10. На црногорском терену изван зоне источнохерцеговачког дијалекта овакви случајеви су знатно ређи. Примећено је, додуше, нешто више потврда у Васојевићима. У раду Р. Стијовић²⁰ помињу се именице *їривићѣније* „оно што се привиђа, тј. причињава (обично нешто страшно, вампир и сл.) на одређеним местима, привиђење, утвара, авет“ и *скаїа̀није* у изр. п у к л о м у с к а п а н и је и сл. „настрадао је, пропао је“. У накнадно прикупљеној лексици (према усменом саопштењу ауторке) нашле су се још две потврде овога типа: *їоруга̀није* „поруга, спрдња“, *чудовѣније* „чудо“. Колеги Божи Зоњићу, професору српског језика из Андријевице, дугујемо захвалност за податак да се у говору Васојевића чувају и следећи примери именица средњег рода на -ије: *Васкрсѣније* „Васкрс“, *машиїа̀није* „фантазирање, маштање“, *молеїсївије* „молитва коју чита свештеник“, *наказа̀није* „казна божја“ (Овѡ-е, љѹђи, некако бѡжѣ *наказа̀није* на овѡ-на̀род), *їиса̀није* „писање, пописивање, попис“, *їресказа̀није* „предсказање, слутња нечега“, *їриказа̀није* (в. *їривићеније*), *скаїа̀није* „скапање, погибија“, *чудалѣсївије* „чудо“ (ретко), *сїасѣније* „спас“ (на *сїасѣније* дѹшѣ), *їометїѣније* „невреме, мећава“ (а, овѡгѡ *їометїѣнија* дѡнас), *сїїрада̀није* „страдање, мука“. У Васојевићима суживот црквеног лика једне лексеме и њене адаптације у духу народног језика прати и јасна семантичка дистинкција. Док се именицом *Преображѣније* (према информацији Б. Зоњића) означава познати хришћански празник (на *Преображѣније* господњѣ), *їреображѣње* је — „срамота, срам, брука“ (*Преображѣње* свѡкоме доди једно̀м годїшње, а мѣне о тебе свѡки дѡн!).²¹

Истраживање архаичнијих староцрногорских говора даје још скромније резултате. Објављени прилози потврде ове врсте углавном не доносе, а садашњи истраживачи тих крајева их се по правилу „не сећају“. Известан изузетак у том смислу представља богата збирка дијалекатске лексике говора Загарача, збирка коју за штампу припремају др Драго Ћупић и мр Жељко Ћупић. Међу прикупљеним речима из тог дела Катунске нахије налазе се (према обавештењу двојице аутора) и: *згибѣније* „пропаст, уништење“, *чудѣсївије* „чудо, нешто што је чудно, величанствено, мистично“, *чуделѣсївије* „аугм. од чудо, чудествије“ (Бљѣше нѡрѡда *чуделѣсївије*, бѡжјѣ), *Усѣчѣније* „Усековање“.

¹⁹ Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, Београд, 1985, књ. XXXI, 142.

²⁰ Уп. Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*. — СДЗБ, Београд, 1990, књ. XXXVI, стр. 119–380.

²¹ Рада Стијовић, *нав. дело* 298.

и: *звѣније* „посао, радно место“, *йоругѣније* „породични надимак“ (Нѣметѣду му друго йме).

13. Корпус чињеница за расветљавање теме из наслова овога прилога није нарочито богат, али и изложени подаци дају полазиште за неке начелне опсервације, међу којима је и питање географске односно дијалекатске неједначености када је о домету и ширини појаве реч. Јасно је, што је уосталом и речено, да су ове именице у народ ушле из црквеног језика.²⁷ У већини народних говора, показала су бар досадашња истраживања, њихов удео је врло мали. Мало где ови црквенизми досежу корпус из првог издања Вуковог Рјечника из 1818. године, лексикографског подухвата насталог практично на усменој основи, на темељу Вуковог завичајног говора. И поред тога подаци из Рјечника нису увршћени у овај рад као репрезентанти једног дијалекатског извора, јер се не сме искључити могућност да одговорност за бар неке трагове ненародног језика сноси удео цркве у описмењавању будућег реформатора. Уосталом, познато је Вуково колебање у вези са именицама средњег рода на *-ије* и на самом почетку његовог рада.²⁸ Речи преузете из црквеног језика неретко су пролазиле кроз фазу фонетске адаптације и прилагођавања локалним дијалекатским приликама (јекавско јотовање у ликовима типа *уѣкованије*, *уѣченије* и сл.). Изнети подаци, даље, представљају и лепо сведочанство о односу двеју редакција на простору српског дијалекатског система. Примери типа *йјеније* су потврда више општеприхваћеном мишљењу да је рускословенски језик имао знатно више уплива у српску културу уопште узевши у севернијим крајевима. Тамо су, уосталом, у народу заживели и неки други „јекавизми“ (*вјерују*, *Дјева* Марија итд.). *Бденије* на тлу источнохерцеговачког дијалекта на пластичан начин сведочи о екавској основи српкословенског језика. Чување екавизма је последица изостанка свести о јату у основи глагола од којег је ова — својевремено глаголка — именица добијена. Тамо где је, пак, етимологија прозирна неће изостати ни адаптирање у духу аутохтоног дијалекатског фонетизма (*уѣкованије*, *уѣченије* и сл.). И на крају, у трагању за одговором на питање зашто је појава којом се овде бавимо највише маха узела и најдубљег корена пустила у колевци источнохерцеговачког дијалекта не би требало, изгледа, потцењивати једну, можда на први поглед необичну паралелу. Истраживања у другим областима националне духовности и културе говоре да је светосавље у средњем веку мало где заживело као управо на наведеним просторима. Вероватно нећемо погрешити ако претпоставимо значајно зрачење и мисионарство богомоља као што су пивски и морачки манастир. Ширењу култа Светога Саве и легенди о првом српском архиепископу, и то је добро познато, итекако су доприносили црква и њено свештенство. А контакт између духовних лица и неписменог народа у новонасталим трагичним историјским приликама и на географски скућеном простору морао је бити приснији и непо-

²⁷ О томе више у П. Ђорђић, *нав. дело* 100–107.

²⁸ П. Ђорђић, *нав. дело* 104–106.

среднији. Светосавље, у најширем смислу узето, било је у тешким вековима ропства спасоносна компензација за изгубљену државу и слободу. Иако је „подручје на коме су забележене народне умотворине о светом Сави заједно с местима која носе његово име врло ... широко“, „остаје утисак да му је исходиште и жариште било на подручју Херцеговине и Црне Горе и да се оно ширило напредо са сеобама“.²⁹ Прилике у вези са распрострањеношћу именица средњег рода на *-ије* у народним говорима не противрече суду ре-номираног историчара. Напротив!

Резюме

Слободан Реметић

О СЛЕДАХ ЦЕРКОВНОГ ЈАЗЫКА В НАРОДНЫХ ГОВОРАХ (СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ СРЕДНЕГО РОДА НА *-ије*)

Автор исследует, где и в какой степени присутствуют в диалектах существительные среднего рода на *-ије* (*бденије*, *Виведеније*, *Секованије*, *Преображенје* и т. п.), проникшие в народ из церковного языка. Опубликованные статьи и данные, специально подобранные к настоящей работе, показывают, что они являются по большей части в верхнем течении рек Тара, Пива и Морача и их притоков. В этих областях суффикс *-ије* встречается и вне круга церковной лексики (*прѡљевеније*, *смрзеније*, *нарђевеније*, *кастишеније* и т. п.). В более западных иекавских говорах такие существительные являются редкими и в названиях церковных праздников. И на экавской территории существительные среднего рода на *-ије* в основном не выходят за рамки церковной терминологии.

Самую большую засвидетельствованность данного явления на территории северо-западной Черногории автор связывает с авторитетом и влиянием церкви на этих просторах в среднем веке. В это время на этой местности культ святого Саввы широко пустил корни. Там исходные точки и очаги народных преданий о святом Савве и оттуда они расширились миграциями.

²⁹ Иван Божић, *Свети Сава у предању*, у књизи: *Сава Немањин — Свети Сава. Историја и предање*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Научни скупови, књ. VII. Председништво, књ. 1), 1979, 389.